

BEATA WALIGÓRSKA-OLEJNICZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0433-9920>

Agnieszka Matusiak, *Wyjść z milczenia. Dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą posttotalitarną*, KEW, Wojnowice–Wrocław 2018

Monografia Agnieszki Matusiak *Wyjść z milczenia. Dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą posttotalitarną* ukazała się w 2018 roku nakładem wydawnictwa Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu. Książka liczy 387 stron, prócz rozdziałów teoretycznych i analitycznych zawiera niezwykle cenną bibliografię, która może stać się praktycznym przewodnikiem dla dalszych dociekań, zarówno dla filologów, jak i historyków, filmoznawców, kulturoznawców, politologów. Autorka podejmuje w nim kwestie związane z milczeniem (po)totalitarnym, rozumianym przede wszystkim jako przestrzeń komunikacyjna, podlegająca zasadom kodyfikacji, obszar obecny w performatywnych praktykach kulturowych i społecznych, oscylujących nieustannie między tym, co można wypowiedzieć, a tym, co musi zostać niewypowiedziane. Można by stwierdzić, że sam temat — ogólnie rzecz ujmując, w obliczu zauważalnego w ostatnich latach zwrotu pamięciowego (*mnemonic turn*, *memory turn*, *memory boom*) — nie jest nowy. Nikt jednak dotychczas nie zajął się problemem traumy posttotalitarnej tak szeroko, a jednocze-

śnie szczegółowo i wnikliwie, w odniesieniu do literatury i kultury ukraińskiej, ukazując przy tym, jak głęboki wpływ na twórczość współczesnych artystów Europy Wschodniej ma historia i dziedzictwo mentalne Związku Radzieckiego, a zwłaszcza terror lat 30. i 40., z masowo wyciszonym głosem Wielkiego Głodu i ubieranym w kostium hurraoptymistycznych narracji doświadczeniem drugiej wojny światowej.

Autorki monografii i jej dokonań kształtujących dyskurs pamięciowy nie trzeba chyba nikomu przedstawiać. Od lat należy ona do grona czołowych badaczy, zajmujących się studiami memorialnymi, postkolonialnymi oraz *gender* i *trauma studies*, jest między innymi kierownikiem Pracowni Interdyscyplinarnych Studiów nad Posttotalitaryzmami na Uniwersytecie Wrocławskim oraz redaktor naczelną pisma „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia”. W przeszłości kierowała też dużym, międzynarodowym projektem badawczym „Posttotalitarny syndrom pokoleniowy w literaturach słowiańskich Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej w świetle studiów postkolonialnych”.

Monografia *Wyjść z milczenia* ma strukturę, której zwykle oczekujemy od prac naukowych, a więc składa się ze *Wstępu*, trzech rozdziałów analitycznych, których tytuły zapowiadają przyjętą w nich optykę oglądu problemu (*Memorialne He-Story; Memorialne She-Story; Their Story? Our Story?*), *sui generis* kody sygnalizowanej zapisem *Zamiast zakończenia* oraz tradycyjnych części zamykających opracowania tego typu, czyli *Bibliografii*, *Summary* i *Indeksu nazwisk*. Część poprzedzająca interpretacje wybranych tekstów kultury jest niezwykle istotna, autorka dokonuje tutaj bowiem precyzyjnego zdefiniowania pojęć kluczowych dla przedstawionych w książce rozważań, a więc przede wszystkim głównej kwestii traumy, określeń posttotalitarny i postkomunistyczny, ślad itd., jak również wyekstrahowania koncepcji psychoanalitycznych, pozwalających zrozumieć wariantywność diskutowanego problemu, w szczególności tych, wywodzących się z dociekań filozoficznych Jacques’a Lacana i Sigmunda Freuda. Kategorie postpamięci, pokolenia oraz przeżycia pokoleniowego budują wraz z nimi solidny fundament metodologiczny, na którym autorka opiera swój her-

meneutyczny z ducha wywód, wykorzystując potencjał, jaki daje uważna lektura tekstu (*close reading*). Już te trzydzieści kilka stron wstępu pokazuje, że mamy do czynienia z książką precyzyjnie napisaną oraz autorką o bardzo wysokiej świadomości metodologicznej, dla której każde wypowiedziane słowo ma swój ciężar i cel, dlatego też wspomniane teoretyczne wprowadzenie kończy się przedstawieniem kryteriów doboru materiału do analizy, omówieniem znaczenia podjętych badań oraz obecnego stanu wiedzy w zakresie podjętego tematu. Te dwie ostatnie części nie tylko uświadamiają ogrom wykonanej pracy, chociażby w samym obszarze zauważonych i krytycznie omówionych lektur, składających się na historię badań, ale także unaocniają pionierskość zainicjowanych przez Matusiak poszukiwań naukowych, dotyczących traumy postkomunistycznej w polskich studiach ukrainistycznych. Niewątpliwym walorem pracy jest jej interdyscyplinarność oraz wywarzona, merytoryczna dyskusja, uwzględniająca publikacje, które ukazały się zarówno w języku polskim i ukraińskim, jak i angielskim i rosyjskim.

Kolejne rozdziały monografii przynoszą zapowiedziane na początku rozważania szczegółowe, poświęcone wybranym utworom. Pierwszy z nich prezentuje — zgodnie z tytułem — spojrzenie na męskie doświadczenie traumy, zaproponowane przez pisarzy: Pawła Arjego w tekście *Chwała bohaterom* i Wołodymyra Łysa w *Stuleciu Jakuba*. Druga część przedstawia dla kontrastu perspektywę kobiet, tj. dyskusję nad książkami *Słodka Darusia* Marii Matios i *Muzeum porzuconych sekretów* Oksany Zabużko. Trzeci rozdział dotyka kwestii żydowskiej, znacząco nieobecnej w ukraińskiej pamięci kulturowej, materiałem egzemplifikacyjnym są zaś w nim, poza powieścią Katii Pietrowskiej *Może Estera*, także fotografie upamiętniające ludobójstwo w Babim Jarze. Pod względem formy interpretowanych tekstów kolażowy charakter mają również fragmenty wieńczące zasadniczą część książki, znajdziemy tutaj bowiem omówienie wydarzeń, które miały miejsce w ukraińskiej przestrzeni kultury po kijowskim Majdanie z 2013/2014 roku, analizę eseistyki Iwana Dziuby, prozy Władimira Rafiejenki, jak też dwóch głośnych filmów o Donbasie (*Kakofonii Donbasu* Ihora Minajewa oraz *Donbasu* Serhija Łoznicy).

Monografia — z założenia — nie ma charakteru opracowania syntetycznego, ujmującego w sposób całościowy zjawiska kulturowe i literackie, które zaistniały w nakreślonej przez autorkę ramie chronologicznej, wyznaczonej przez pomarańczową rewolucję (2004) oraz rewolucję godności (2013) i rosyjską interwencję militarną wobec Ukrainy (2014). W moim odczuciu przyjęcie tej, dość wąskiej, perspektywy czasowej, by badać ściśle wyselekcjonowane utwory, było wyborem nader trafnym, umożliwiło ono autorce dotarcie do głębi znaczeń symbolicznych, zakodowanych w tekstach poświęconych przejmującym, trudnym, a nierzadko i kontrowersyjnym tematom. Dzięki temu w monografii udało się uniknąć trybu sprawozdawczego, relacjonowania nazwisk, tytułów i dat — cechujących czasami próby ukierunkowane na przegląd najważniejszych opublikowanych prac w danym zakresie — co z pewnością podnosi jej walory. Książkę wyróżniają celność wywodu i oryginalne propozycje osadzenia wybranych utworów w szerszym kontekście, w taki sposób, że stają się one palimpsestem nadpisanym na micie (np. Wielkiej Wojny Ojczyźnianej) czy opowieściach rodzinnych ukazujących historię bólu i walki o własną tożsamość. Autorka zaferowała czytelnikowi ujęcie modelowe, które pozwoliło jej wyekstrahować tekstualną esencję, skierować soczewkę uwagi na wyraźnie „ustawione” męskie i żeńskie głosy, zauważyć rozdźwięk między historią mówioną a kanoniczną oraz zdiagnozować obecność nowego typu pamięci, alternatywnego dla dominującego wzoru narracyjnego. Moje uznanie budzi również koncepcja otwartego zakończenia książki, zasugerowana w tytule *Zamiast zakończenia*. Choć z reguły monografie tego typu zamykają konkluzje i wnioski, których bynajmniej w książce nie zabrakło, to zaproponowana formuła dobitnie podkreśla aktualność problematyki, cykliczny wymiar zrywów społeczeństwa ukraińskiego — jak określiła *status quo* autorka — oraz fakt, że tematu po prostu nie można zamknąć, życie bowiem pisze dalszy ciąg omawianych historii, wojny trwają nadal. Sprawnie napisane studia autorstwa Matusiak to jednocześnie także dowód na skuteczność obranych metod, by zgłębić problem traumy post-totalitarnej, wśród których dominują metodologie komparatystyki literackiej i interdyscyplinarnej. Szkoda jedynie, że w dyskusji nad

fotografią zabrakło zdjęć-cytatów. Autorka zapowiedziała jednak w monografii kolejny projekt, tym razem natury syntetycznej, stąd nieśmiało żywię nadzieję, że znajdzie się w nim miejsce na wyeksponowanie wizualnej warstwy analizowanych treści.

Podsumowując, można rzec, że monografia *Wyjść z milczenia. Dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą posttotalitarną* to jedna z najważniejszych książek, które ukazały się w ostatnich latach na polskim rynku wydawniczym. Zaryzykowałabym nawet stwierdzenie, że opracowanie to nie ma sobie równych także w perspektywie badań prowadzonych w Europie i na świecie. Jest to bez wątpienia dzieło odkrywcze, niesza-blonowe i nowatorskie, które powinno zostać przetłumaczone na języki obce, tak by znalazło należyte miejsce w interkulturowym i międzypokoleniowym dialogu.

Beata Waligórska-Olejniczak Agnieszka Matusiak *Wyjść z milczenia...*